

Валентина Костюкова

**ТРАДИЦІЙНІ ЗАСОБИ ВИКОНАННЯ ТА ТЕХНІКИ ОЗДОБЛЕННЯ
НАРОДНОГО ВИШИВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА КИЇВЩИНИ
XIX–XX СТОЛІТЬ**

У процесі історичного та культурного розвитку в кожному регіоні склалося своє відшліфоване століттями дивовижне художнє бачення у створенні вишитих виробів, зумовлених різноманітністю матеріалів, технологій виконання орнаментів, колористичної гами, композицій.

Кожна область має свої орнаментальні, технологічні особливості народної вишивки, які є характерними для того чи іншого регіону України. За умовним етнографічним поділом виокремлюють Середнє Подніпров'я, Полісся, Поділля, Південь України, Карпати, Буковину та Прикарпаття, Закарпаття. До Середнього Подніпров'я належать райони вздовж русла Дніпра. За сучасним адміністративним поділом сюди входять Київська, Полтавська, Чернігівська, Харківська, Кіровоградська, Житомирська, Сумська, Черкаська та Луганська області [1, 56, 57]. На особливу увагу заслуговують Київ та Київська область, які посідають чільне місце в народній творчості.

Грунтовно досліджують та висвітлюють цей тематичний напрямок такі провідні науковці, як Т. Кара-Васильєва, М. Селівачов, Р. Захарчук-Чугай, Т. Ніколаєва, Г. Стельмашук, О. Косміна, В. Гасюк, М. Степан та багато інших.

Відомо, що на Україні налічується більше 100 технічних засобів виконання вишивки. Слово «вишивка» походить від слова «шити». На думку дослідників, давня назва «вишивки» – «шити», «шитво», «шов». У народній термінології «вишивка» і зараз називається «нашиттям», «пошиттям», «розшиттям», «прошиттям» тощо.

Шити, вишивати – це різними способами протягувати, закріплювати нитку, заволочену в голку, наносити стібки на тканину або шкіру. Від того, якими стібками прошивали тканину, як вишивальна нитка лягала на основу, через які проміжки (скільки ниток основи чи підткання полотна) та які були стібки (прямими, нахиленими чи скісними, натягнутими чи вільно покладеними на тканині) – залежали відмінності, специфіка виконання та їхня назва [2, 37].

У Київському регіоні можна виокремити такі технічні засоби виконання:

- характерні (ті, які переважають);
- побутуючі (ті, які застосовують на рівні з іншими);
- рідкісні (ті, які майже не використовують).

Найбільш уживані на Київщині такі види технік: хрестик, гладь або «лиштва» (пряма, коса, кирпичикова), набирування, стебнівка, «шов позад голки», рушникові шви, в яких налічується більше 100 технічних засобів виконання: «полтавська гладь», «художня гладь», вирізування просте та вирізування-обманка.

Народна вишивка була втілена майстринями Київщини в таких різновидах призначення, зокрема, одягу, як: головні убори (намітки, серпанки, обруси, очіпки, хустки, стрічки та ін.), натільне вбрання (чоловічі, жіночі, дитячі сорочки), нагрудне вбрання (безрукавки, керсетки, камізельки, свити, юпки та ін.), поясне вбрання (запаски, літники, спідниці, фартухи та ін.) [3, 111–116]; у речах побутового житку (серветки, доріжки, настільники, скатертини, рушники, наволочки), у предметах декорування інтер'єру (декоративні рушники (диптихи, триптихи), декоративні панно); у сувенірно-подарунковій продукції.

Характерною особливістю народної вишивки є величезна різноманітність технік виконання. Зокрема в одному вишитому узорі їх може бути до 10–15. Деякі з них є основними в композиційному вирішенні, а деякі доповнюючими, допоміжними.

Назви багатьох технік походять насамперед від способів виконання – «вирізування», «вирізування-обманка», «виколювання», «шов позад голкою», «коса гладь», «лиштва», або від назви місцевості – «старокиївський шов», «городки», «полтавська гладь», «чернігівське змережування», «подільська розшивка» та інші. Назви також походять від того, як виглядає шов і що нагадує: «курячий брід», «солов'їні вічка», «гречичка», «вівсяночка», «курячі шкірки», «кленове листячко», «бігунець», «зірочки», «доріжечка», «вітряхи», «хрестики» тощо [4, 55].

Враховуючи таку класифікацію орнаментального оздоблення різних вишитих речей, детально розглянемо характерні технічні засоби виконання, які побутували на Київщині, на прикладах творчих робіт художників-професіоналів та народних майстрів.

У XIX ст. підвищується інтерес до рослинної орнаменталії, яка знаходить своє відображення в техніках виконання за вільним контуром, а також до технік «художня гладь», «полтавська гладь». Майстерні в селах Скопці та Вербівка були тими центрами, в яких широко застосовували ці вишивальні техніки.

До речі, це центри, де викристалізувалися ідеї синтетичного мистецтва, а згодом і супрематизму. На особливу увагу заслуговують декоративні панно, подушки, доріжки, одяг, виконаний за ескізами талановитих майстрів та художників-професіоналів, де використано переважаючі вишивальні техніки «полтавської» та «художньої гладі». Це приклади творчих робіт Ганни Собачко, Параски Власенко, Ніни Генке-Мелер, Олександри Екстер, Василя Кричевського, Євмена Пшеченко, Василя Довгошиї. У с. Скопці душею осередку були Євгенія Прибильська та Анастасія Семиградова, а в с. Вербівка – Наталія Давидова [5, 171–180]. Демократичність відносин у художніх майстернях сіл Скопці та Вербівка сприяла відходу від усталених догм, даючи поштовх до нових пошуків, ідей.

На межі XIX–XX ст. відбувається кардинальна зміна художньо-образного вирішення народної вишивки. Пояснюється це поширенням техніки вишивки «хрестик». Цією технікою виконували «брокарівські орнаменти» на різноманітних предметах інтер'єрного призначення: панно, скатертини, серветки тощо в містах та панських маєтках. Переважно це були натюрморти, пишні квіткові букети з об'ємно-живописним трактуванням форм, багатого кольоровою гамою [4, 59].

У народному вишиванні ця техніка викликана появою нових рослинних натуралістичних мотивів, виконаних у червоно-чорній гамі.

«Хрестиком» оздоблювали жіночі та чоловічі сорочки, доріжки, серветки, скатертини, фіранки та рушники. У середині XX ст. застосування цієї техніки вишивки знаходить своє відображення у творчості народних майстрів та художників-професіоналів: Г. Цибульової, О. Кулик, Н. Гречанівської, Л. Гордина, Н. Поршина, М. Скопич та інших. Вони створили серію чоловічих і жіночих сорочок, які стали довершеними зразками для нащадків.

Техніка вишивки «хрестик» в орнаменті може бути як основною, так і допоміжною. Вона вдало поєднується з іншими техніками виконання, а саме: з «простим вирізуванням», «ретязем», «однобічною штапівкою», «лиштвою», «прямою, косою гладдю», прутиковими, прозоро-рахунковими техніками, які поділяються на прості та складні мережки.

Рушникам завжди надавали важливого образно-символічного значення. У них поєднувалися різноманітні техніки вишивання, від чого і з'явилася назва «рушникові шви», які налічують понад 100 варіантів виконань. «Рушникові шви» надають широких можливостей у декоративному композиційному вирішенні. Якщо вдало застосовувати стилізовані монументально-декоративні композиції, то можна спостерігати поступову трансформацію монументального рушника в тематичне панно. Це виразно показано на прикладах творчих робіт художників-професіоналів Людмили Лебіги, Ельвіни Талашенко, Олександри Теліженко та інших.

Таким чином, аналізуючи творчі зразки народних майстрів і художників-професіоналів, видно, що техніки народної вишивки Київщини надають широких можливостей для відтворення їх у національних народних та сучасних традиціях. Синтезуючи мистецькі надбання народної творчості, художники-професіонали та майстри Київщини створюють оригінальні вишивки, які є цікавими зразками для подальшого їх вивчення в історії вишивального мистецтва. Вони накопичили багатий досвід і стали своєрідним мистецьким джерелом, у якому формується новий стиль вишивального мистецтва Київщини.

1. *Кара-Васильєва Т., Заволокіна А.* Українська народна вишивка. – К., 1996. – С. 56, 57.
2. *Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М.* Декоративно-прикладне мистецтво. – Л., 1992. – С. 37.
3. *Ніколаєва Т.* Історія українського костюма. – К., 1996. – С. 111–116.
4. *Кара-Васильєва Т.* Українська вишивка. – К., 1993. – С. 55, 59.
5. *Шестаков С.* Взаємовплив професійного та народного мистецтва на прикладі творчості Ганни Собачко, Василя Довгошії та Євмена Пшеченко // Науковий збірник до 100-річчя колекції Музею. – К., 2002. Вип. XL. С 171–180.